

4. Ці павінна Беларусь ажыцьцяўіць які-небудзь стратэгічны выбар? Калі так, то які: Саюзная дзяржава Беларусі і Расеі, Эўразьвяз, СНД? Ці гэтыя выбары ўзаемавыключальныя? Што варта зрабіць, каб ажыцьцяўіць іх?

Вольга Абрамава

Увайскова-палітычным саюзе з Расеяй мы будзем, давайце разважаць цвяроза. Магчымы і шэраг іншых саюзаў з тых, у якіх Беларусь удзельнічае альбо можа ўдзельнічаць (напрыклад, у Шанхайскай арганізацыі супрацоўніцтва). Калі гэта выгадна – значыць, там трэба быць. Калі гэта мэтазгодна – значыць, там трэба быць. Што да альтэрнатываў, то я, уласна кажучы, ня бачу, чаму нельга быць у саюзе з Расейскай Фэдэрацыяй, не ўваходзячы ў яе, а маючы асаблівія стасункі з Расейскай Фэдэрацыяй, і ў той жа час – наладзіць такія самыя асаблівія стасункі з Захадам. Больш за тое, зусім ідэальны варыянт – калі і Расея пачала б рухацца ў кірунку інтэграцыі ў ўсходнеславянскую структуру на аснове, вядома ж, ўзаемнага жадання і ўзаемнай выгады.

Сёньня для Беларусі пытання ўваходжання ў эўраструктуры наагул не стаіць. У далёкай будучыні яно можа паўстаць. Але тут якраз традыцыйны прагматызм беларусаў спрацуе на карысць: нас, як і Украіну, ня хочуць пакуль бачыць у Эўропе. Вельмі многія эўрапейскія палітыкі (прычым тыя, што маюць палітычную вагу, «цяжкавагавікі») неаднаразова выступалі за апошняе дзесяцігоддзі дзе на разнастайных міжнародных канфэрэнцыях, форумах высокага ўзроўню з такімі азначэннямі: «Трэба выразна сказаць Расеі, Украіне, Беларусі, што яны ніколі ня будуць у Эўрасаюзе. Не таму, што мы ня хочам іх там бачыць, а таму што надта вялікія абавязаныні Захаду перад папярэднім эшалёнам,

перед цэнтральнаэўрапейскімі краінамі, надта вялікія нашыя матэрыяльныя, фінансавыя абавязаныні. Мы проста не пацягнем новых членай». Гэта, можа, і добра. Ведаце, іншым разам лепш пастаяць убаку і паглядзець, у што гэта ператворыцца. Мне б ні ў якім разе не хацелася апынуцца ў становішчы просьбіта, датычыць гэта патэнцыяльнага ўваходжання ў Расею (з чыста прагматычнага пункту гледжання, хоць я не прымаю гэтага палітычна) альбо ў Эўрасаюз. З просьбітам адпаведна і абыходзяцца – як з «бананавай рэспублікай», якая ня мае права голасу. На што яна можа прэтэндаваць, калі яна так прасілася і білася ва ўсе дзіверы, як матылёк у шкло запаленай лямпы? Гэта ня той варыянт. Вельмі нават нядрэнна, што ў Беларусі будзе час (я думаю, дзесяць-пятнаццаць гадоў) добра асэнсаваць, які лёс суседзяў, што ўвайшлі ў гэтую прастору, плюсы і мінусы працэсу. Такія рэчы дапамагаюць надалей (калі прымаеца рашэнне пра ўваходжанне ў ту ці іншую структуру) істотна скараціць шлях і рухацца згодна з найбольш эфектыўным варыянтам. Ня мэтадам спробаў і памылак, а адкідаючы ўсё тое, што нам не падыходзіць, што для нас непрымальна, і загадзя агаворваючы тыя ўмовы, якія вылучаюцца з нашага боку, а ня толькі з боку, што прымае.

Паколькі мы – краіна, якая знаходзіцца... не скажу – на разломе цывілізацыі, але ва ўсякім разе – на стыку цывілізацыйных тыпаў, у Беларусі місія больш складаная, і нам складаней артыкууляваць нашыя нацыянальныя і дзяржаўныя інтарэсы. Наш інтарэс – гэта адмова ад канчатковага цывілізацыйнага выбару. І гэта – таксама выбар. Прынамсі, ня трэба зь ім съпяшацца. Няхай сусьветная палітыка зробіцца больш пэўная. ХХ стагодзьдзе прынесла занадта вялікія ўзрушэнні, уключаючы і распад Савецкага Саюзу. Няхай вызначацца канстанты больш выразна, чым яны вызначаны цяпер. І тады Беларусь знайдзе – гнутка, разумна, рацыянальна – сваё месца ня толькі ў эўрапейскай, але і ў сусьветнай палітыцы.

Святлана Алексіевіч

Самае рэальнае – гэта саюз з Расеяй. Але гэта ўсё-такі павінны быць дзьве асобныя дзяржавы, а не адна. Для гэтага павінна праводзіцца пісьменная палітыка, пісьменнае выхаванье – пачынаючы з дзіцячых садкоў. Трэба рыхтаваць эліту, а ня цешыць сябе ілюзіямі. На савецкіх кухнях таксама ўвесь час гаварылі, што галоўнае – скінуць камуністашу. Скінулі, і што? Выявілася, што ніхто не гатовы да таго, што трэба рабіць далей. А краіна была ўсё ж нашмат большая за Беларусь...

На роўных у Эўропе для нас увайсьці немагчыма. Ніхто ў Эўропе не чакае з распасьцёртымі абдымкамі зруйнаваную краіну. Там ідзе вельмі жорсткая барацьба за рынак – нават сярод тых краінаў, якія даўно ўвайшли ў гэту прастору. А ў нас ніякага іншага тавару, апроч нашай мары – мары пра тое, што мы хочам увайсьці ў Эўропу...

Яўген Бабосаў

Беларусь свой стратэгічны выбар зрабіла. Ён заключаецца ў tym, што яна павінна праводзіць шматвэктарную эканамічную, палітычную, культурную палітыку. Ня толькі саюз з Расеяй, але і з Эўрасаюзам. Але гэта павінна быць зроблена на пачатках узаемаразумен'ня, узаемапрыманьня. Ня толькі мы прымаем, але і нас павінны прымаць як мы ёсьць. У гэтым сэнсе, вядома, ад Расеі адрывавацца ня варта. З Эўрасаюзам – шукаць выхады туды трэба. Што да СНД, гэта рыхлая, неэфектыўная і, рэальная кажучы, ні на што не прыдатная арганізацыя. І калі зь яе выйдуць Украіна і Грузія (а хутчэй за ўсё, яны выйдуць), тады невядома, з кім жа нам з СНД аб'ядноўвацца. З Кіргізіяй? Яна таксама хутчэй за ўсё выйдзе. З Казахстанам? Так, але там палова расейцаў і беларусаў жыве – я там быў і ведаю: паўночная частка Казахстану (я ездзіў на цаліну з Рыгорам Барадуліным) – там беларусы, украінцы, расейцы, а казахаў было вельмі мала. Цяпер яны там трошкі размножыліся...

Дык я думаю, Саюзная дзяржава Беларусі і Расеі патрэбная. Але гэта ня значыць, што трэба адрывавацца ад Эўропы. Шматвэктарнасць: на ўсход, і на

захад, і на поўдзень, і на поўнач. З Украінай – сябраваць! Таму што можна не сябраваць зь Юшчанкам (дапусьцім, нехта яго ня любіць) ці зь Януковічам, але Беларусь, Расея і Украіна выйшлі з аднаго кораня. І некалі Багдановіч гаварыў, што ў нас адзін народ, але ў трох іпастасях: беларускі, расейскі і украінскі. І культура ў нас не адна славянская, а тры. З аднаго кораня, але – тры! І падзеца ад гэтага няма куды, адараўцаца нельга. Я добра ведаў нябожчыка акадэміка Ліхачова. Ён казаў: «Кіеў – калыска зямель рускіх». Ня «руссіх», а «руськіх», ад «Русь» – Белая, Чорная, Малая і Вялікая. Слушна казаў, што Кіеў – гэта ніякая не Украіна (Украіна ўзынікла потым), Кіеў – гэта праруская зямля. Адтоль хрысьціянства пайшло ў праваслаўнай вэрсіі. Ад гэтага ж адмаўляцца нельга! Таму я думаю, што трэба шукаць саюзу ня толькі на ўсход – з Расеяй, але і з Украінай абавязкова. Можна любіць ці не любіць урад, але ж народы застаюцца.

А чаму не сябраваць зь Літвой? Жылі ж у адной дзяржаве. На ўсе чатыры бакі павінна быць стратэгія накіраваная, на ўваходжаньне ў съвет. А чаму нам, дапусьцім, не развязаць стасункі з тым жа Ўсходам, з тым жа Ізраілем? Там жа зь пяці прэзыдэнтаў, якія былі ў Ізраілі, трое – зь Беларусі родам, свае людзі. Ну, габрэй. Ну і што? Калі зь імі пагутарыць, дык і беларускую мову нават ведаюць, думаю.

Значыць, гэтыя стратэгічныя выбары ўзаемавыключальнымі быць ня могуць. Яны павінны быць узаемадапаўняльнымі – на поўнач, усход, поўдзень і захад. Беларусь павінна быць адкрытай дзяржавай і адкрытым грамадзтвам. Гэта не адно і тое ж. Адкрытае грамадзтва павінна ўбіраць у сябе зьяве і справа, з усходу і з заходу, з поўдня і поўначы – і аддаваць туды ж! Толькі тады будзе ўзаемаўзагаражэнне культуры, цывілізацыяў. І толькі тады краіну будуць паважаць усёды.

Для таго каб увасобіць у жыцьцё гэтыя стратэгічныя выбары, трэба заставацца вернымі самім сабе, заставацца беларусамі ў гэтым съвеце і ўсяляк прымнажаць духоўныя традыцыі, якія робяць Беларусь Беларусью. Таму што, урэшце, чым адрозніваецца адзін народ ад другога? Чым адрозніваецца Францыя ад Англіі? Ды культурай жа адрозніваецца! Мода – тая самая, ядуць – тое самае, п'юць каньяк – той самы, глядзяць парнуху – ту ю самую, кінафільмы галівудзкія, амэрыканскія – тыя самыя. А нечым жа адрозніваюцца!

У гэтым сэнсе ў французаў трэба вучыцца. Старэйшае пакаленьне добра памятае, і малодшае, мабыць, ведае Мірэй Мацье, знакамітую съпявачку. Калі пачалася амэрыканская экспансія – насаджэнне амэрыканізму, пачынаючы з «Макдоналдсу», амэрыканізацыя (вэстэрнізацыя роўная амэрыканізацыі), яна выступіла з канцэртам. Яна дзесяць гадоў не съпявала і выступіла з канцэртам на дэзве з паловай гадзіны «Made in France» («Зроблена ў Францы»). У гэтым канцэрце яна съпявала і адначасова расказвала: параўнайце тое, што мы паглынаем, амэрыканскую культуру, амэрыканскія фільмы – і французкія. Зразумела? Параўнайце амэрыканскую опэру – і французскую. Параўнайце амэрыканскі раман – і французскі. Параўнайце амэрыканскі тэатар – і французскі. Дык што мы кажам? Хто ў каго павінен вучыцца?! Яна адыграла калясальную ролю! Яе любяць у Францыі і дагэтуль. Была такая грамадзкая думка, што ўсе шыльды ў Францыі – нам трэба вучыцца! – усе шыльды, апрача «Макдоналдсу», – на французскай мове. Толькі «Макдоналдс» – таму што сусьеветна вядомы. Астатніе ўсё павыкідалі, пакінулі толькі на французскай. Калі вы паедзеце ў Францыю і возьмече з сабой візытку, дзе на адным баку будзе на расейскай мове напісана «Іванов», а на другім – на ангельскай мове, а французскай ня будзе, вас праста палічаць няяветлівым чалавекам. Калі ты едзеш у Францыю, ты напішы на сваёй нацыянальнай, і цябе зразумеюць. Не зразумеюць, дык перакладчыка возьмуць! А калі ты напісаў на сваёй і на ангельскай, а паехаў да французаў – якога чорта ты туды едзеш?

І яшчэ адна рэч. Францускае тэлебачаныне (там некалькі каналаў) прыняло рашэнне, што кінапракат, які ідзе праз францускае тэлебачаныне, павінен мець 20% амэрыканскіх фільмаў, а астатнія – эўрапейскія. Італьянскае кіно (не амэрыканскае! Клясыкі дзе?), францускае кіно, былое савецкае кіно – дагэтуль, дарэчы, яно цэнніцца. Калі паказалі «Рамэо і Джульєту» нашай, савецкай вытворчасці за мяжой, там усе плакалі: чаму мы такога не зрабілі?..

Так што для того, каб увасобіць гэтыя стратэгіі ў жыцьцё, трэба, па-першае, заставацца самім сабой. Па-другое, ведаць, што ты эўрапеец і да цябе – такія ж патрабаванын, як да французаў, швэдаў. І нітрохі мы швэдам не саступаем, ні ў чым. Калі мы саступаем у нечым, дык вялікім нацыям – Францыі (перш за ўсё ў культуры) і Англіі (у цывілізацыі), і ўсё! Немцам мы ні ў чым не саступаем.

Анжаліка Борыс

Мне не падабаецца слова «павінна». Беларусь мае права зрабіць любы стра-
тэгічны выбар, аднак ён мусіць адпавядаць волі беларускага народу. А вось для
таго, каб народ мог выказаць сваю волю, *павінны* ўзънікнуць умовы. У першую
чаргу неабходная свобода доступу да інфармацыі, канкурэнцыя меркаваньняў
і ўменьне весьці грамадzkую дыскусію, у якой бы большасць навучылася пры-
слухоўвацца і паважаць думку меншасці.

Ірына Бугрова

Самаідэнтыфікацыя ў большасці краінаў супала зь лібэральным пэрыя-
дам.

Пасля 11 верасня 2001 году, з пачаткам III тысячагодзьдзя, пачаўся новы
пэрыяд адраджэння нацыянальнай ідэнтычнасьці. Съвет вяртаеца да блёкавай
систэмы: калі ты ходзіш у маю «пясоchnіцу», то ты ня съмееш, не павінен хадзіць
у «пясоchnіцу» майго суседа. Усё гэтае вяртаньне да блёкавай систэмы ні да
якога пазытыўнага выніку не прывядзе. Сучасны глябальны съвет паводле сваёй
прыроды адкрыты, а блёкавая систэма вядзе да вяртаньня ў эпоху архаічных
войнаў («вінных», «мінеральных»), што мы назіраем ужо цяпер. Аўтарытэту
«вялікай васьмёркі» і Рады Бяспекі ААН ненадоўга хопіць для таго, каб «раз-
рульваць» такія сітуацыі.

Калі б Беларусь зтмалася нармальнай замежнай палітыкай, дык апты-
мальным для яе быў бы нэутральны статус. Да ўступлення ў Эўрасаюз нам
яшчэ вельмі далёка. Нам яшчэ належыць прайсьці вельмі няпросты пэрыяд
адаптациі.

Генадзь Бураўкін

Такі выбар павінен быць. Але гэта ня значыць, што ён ёсьць. Для мяне
бяспрэчна, што Беларусь павінна быць самастойнай. І таму ніякай адзінай са-
юзнай дзяржавы я ня бачу. І таму прыходу ў Эўразьвяз нейкім бедным сваяком

я таксама ня бачу. Я лічу, што Беларусь павінна быць самастойнай дзяржавай, самадастатковым народам, які павінен разывівацца ў інтарэсах сваіх людзей, і маючи тую тэрыторыю, якую даў Бог, і маючи тую гісторыю, якую нам даў Бог і суседзі і мы самі ўзялі, мы мусім прывучыць і сябе, і іншых да таго, што мы павінны адчуваць сябе абсалютна роўнымі ў съвеце і абсалютна самастойнымі. Паколькі абсалютнай самастойнасці ў сёньняшнім складаным съвеце быць ня можа, то, бяспрэчна, у нас павінны быць стасункі з суседзямі, перш за ёсё, і з усім съветам таксама – мы ж ня нейкая незямная цывілізацыя, мы тут, на гэтай зямлі, дзе столькі дзяржаваў, столькі народаў. І мы зь імі павінны быць. І бяспрэчна, у нас будуць найцясьнейшыя сувязі і стасункі – і дзяржаўныя, і культурныя, і нават чыста чалавечыя – з Расеяй, Украінай, Польшчай, Літвой, яны найбліжэйшыя да нас суседзі, зь якімі ў нас вельмі многа супольнага ў гісторыі. Калі ласка, заключайце ўзаемавыгадныя двухбаковыя пагадненіні, заключайце нават двухбаковыя саюзы, толькі – зноў жа хачу падкрэсліць! – не ваенныя, бо «беларусы – мірныя людзі», як съплюваецца нават у нашым сёньняшнім дзяржаўным гімне. Мы мірныя людзі, і таму ня трэба нам уваходзіць ні ў якія вайсковыя саюзы. Гэта была выдатная задумка, якая, на жаль, ня спраўдзілася, калі думалі пра лёс сувэрэннай Беларусі, і адным з абавязковых запісаў зрабілі: «Беларусь павінна быць бязъядравай, нэутральнай дзяржавай». Я думаю, што тут сапрауды пазначана дарога, якой мы мусім ісьці. А саюзы – калі ласка! І з Расеяй, і з Польшчай, і з Літвой, і з Амэрыкай, і з Францыяй, і з Германіяй. Але – пры адной умове: гэтыя ўсе саюзы павінны быць на карысць самастойнай беларускай дзяржавы, на карысць беларусаў і з абавязковым улікам інтарэсаў беларусаў. З улікам інтарэсаў і расеян, і немцаў, і палякаў, але на першым месцы – беларусаў.

Я думаю, у нас хопіць вартых людзей. Гэта толькі недастаткова адкувальная і несур'ёзная людзі гавораць, што ў нас не хапае разумных, таленавітых людзей. Людзей у нас хапае. У нас не хапае ўмоваў, якія павінна ствараць дзяржава для таго, каб гэтыя таленавітые разумныя людзі паказвалі вышыню свайго разуму, сваёй адкуванасці, сваёй прафесійнай падрыхтоўкі і каб ім былі адкрытыя магчымасці займаць у дзяржаве такое становішча, як да-зволяць таленты, дадзеныя ім Богам, або бацькамі, або зямлі нашай роднай

беларускай. Калі гэта будзе, то я не сумняваюся, што ўсё будзе добра і мы знойдзем той баланс дачыненняў з Усходам і Захадам, з далёкай Афрыкай і з блізкімі эўрапейскімі краінамі. Думаю, калі мы разумна ўладкуем нашу дзяржаву, вялікіх праблемаў ня будзе. У нас ёсьць выгаднае становішча, мы на шляхах узаемасувязя́, дачыненняў, узаемасупрацоўніцтва вельмі многіх разьвітых, сур'ёзных дзяржаваў.

У нас цудоўная прырода. Нездарма нашыя балоты называюць лёгкімі Эўропы. Бачыце – і тут Эўропа. Самім Богам мы завязаны на Эўропу. Бязь лёгкіх чалавек жыць ня можа, яму трэба дыхаць. А лёгкія Эўропы завязаны на Беларусь...

Можа быць, я крыху ідылічную карцінку малюю, але ж хацелася б гэтага. Думаю, што праблем ня будзе: калі Беларусь будзе адчуваць сябе самастойнай, самадастатковай, годнай, тады нашы палітыкі знойдзутъ рэальныя фармальныя спосабы неяк так аформіць, каб мы нікога ня крыйдзілі і нас ніхто ня крыйдзіў.

Беларусы ўмеюць працаўцаў. У нас дастаткова сур'ёзны ўзровень навуковага патэнцыялу. У нас ёсьць цікавая, непаўторная культура. У нас ёсьць руکі. І як кажа адзін з наших палітыкаў, мазгі ёсьць. Не ва ўсіх, але ёсьць.

Так што я ня бачу праблемы «куды». Трэба думаць не пра тое, куды нам хінуцца – на Захад ці на Ўсход, а пра тое, як нам самім сябе забясьпечыць нармальным жыцьцём і нармальнымі дачыненнямі зь іншымі, і хінуцца да таго, хто (даруйце за гэтае прагматычнае слова) найбольш выгадны для Беларусі, для беларускай дзяржавы, для беларускага народу.

Алесь Бяляцкі

Улічваючы, што я эўрафіл, я лічу, што адзіны шлях, які можа вывесці Беларусь на добрую каляіну і ня быць занадта доўгім (усё астатнє будзе праста запавольваць гэты шлях), – гэта ўступленыне ў Эўразія. На сёньняшні дзень мы знаходзімся паміж двух магутных утварэнняў: з аднаго боку, Эўразія, з другога – Расея. І нават калі чыста лягічна суднесьці са стандартамі, якія нас існуюць на сёньняшні дзень, выжыць нам адным будзе немагчыма: мы ўсё адно будзем знаходзіцца пад уплывам, нас будзе ліхаманіць, нас будзе трэсці, нас

будзе «кілбасіць» увесь час, пакуль мы ня вызначымся. Гэта дастаткова важна для нас: вызначыцца, як мага хутчэй правесыці рэформы, зъмены (гэта тычыцца адукцыі, эканомікі, падыходаў да культуры, да правоў чалавека, усяго сацыяльнага блёку). Уступленыне Беларусі ў Эўразьвяз для мяне – проста праблема нумар адзін. Самае галоўнае, што нам трэба было б зрабіць, – «ускочыць» як мага хутчэй туды. Так, як гэта зрабілі прыбалтыйскія краіны, гэтым самым заўсімечышы сябе кучы пагрозаў.

Як і ў НАТО! Я перакананы: пакуль Беларусі ня будзе ў НАТО, уступленыне ў Эўразьвяз далёка ня вырашыць усе нашыя праблемы, бо на ўсходзе мы маєм сёньня такое суседства... Гэта будуць пэўныя гарантыві. Для мяне, як правааборонцы, стандарты Эўразьвязу на сёньняшні дзень ёсьць найвышэйшымі стандартамі правоў чалавека, якія існуюць. Стандарты ў разьвіціі нацыянальных культураў, у разьвіціі лякальных супольнасцяў там дастаткова высокія, хаця, можа быць, яны і не дасканалыя, але дасканалага нічога няма. Усё гэта дазваляе нам атрымаць добры падмурак для адбудовы, для рэканструкцыі, пайставаньня нашай нацыі пасля 90-гадовага заняпаду.

Я лічу названыя выбары ўзаемавыключальныі, гэта несумяшчальныя рэчы. Нам трэба вызначацца! Ня можа быць Беларусь адначасова адной нагой там, а другой – там. Бо разьдзяляць, як ліпку.

Іншая справа, што сварыцца, канечне, нельга і ня трэба. Займаць пазыцыю тупалобых русофобаў ці яшчэ якіх «фобаў» абсалютна ня варта. Як бы там ні было, я не разглядаю Расею як «згубленую краіну». Гэта краіна, якая мае нармальны патэнцыял для разьвіція, проста яшчэ не прыйшоў яе час. Ён, можа, прыйдзе (тут я з Кавалёвым згодны) праз сорак гадоў, праз шэсцьцідзесят... З другога боку, трэба будаваць свае зносіны, безумоўна арыентуючыся на Эўразьвяз. Не будуючи ніякіх ілюзій на бліжэйшыя дваццаць-сорак гадоў, што мы можам з Расеяй штосьці такое вартае ўвагі стварыць.

Аляксандар Вайтовіч

Несумненна, што Беларусь у сваёй зынешній палітыцы павінна кіравацца сваімі нацыянальнымі інтэрэсамі. Патрэбы эканамічнага разьвіція, геагра-

фічнае разъмяшчэнне патрабуюць ад нас добрых дачыненіяў як з усходнімі, так і з заходнімі суседзямі. Цяперашні стан гэтых стасункаў прыводзіць мяне да высновы, што неабходна захаваць стратэгічнае партнэрства з Расеяй і сумесна рухацца да адзінай эканамічнай і гуманітарнай прасторы з Эўрасаюзам.

І яшчэ хацеў бы тут спыніцца на дзьвиюх акалічнасцях.

Першая. Думаю, што тэрмін «саюзная дзяржава» юрыдычна неабгрунтаваны, бо ён азначае адну, а ня дзьве суверэнныя дзяржавы.

Другая. Амаль у кожнай сваёй прамове вышэйшы чыноўнік краіны робіць недапушчальныя выпады ў адрас розных краінаў: і суседніх, і больш далёкіх. Гэта наносіць вялізную шкоду нашай краіне. І паколькі я вырас у вёсцы, дык у мяне такія паводзіны вызываюць асацыяцыі з занадта сварлівым дзядзькам, якога ніхто ў вёсцы ня любіць.

Андрэй Вардамацкі

Думаю, цяпер няправільна ставіць пытаныне ў тэрмінах «або – або». Цяпер было б адэкватна ставіць пытаныне ў тэрмінах «і – і». Адэкватна з пункту гледжання нацыянальнага характару, мэнтальнасці, эканамічнай сітуацыі, нашага геапалітычнага становішча. Такі наш геапалітычны, мэнтальны і эканамічны лёс! І гэта нармальная. Тут няма нечага абразылівага ў сэнсе «прадажнай дзеўкі» і г. д.

Нават калі гаварыць пра чиста эканамічны ўзровень! Бо ў нас жа, з пункту гледжання фінансавых аўёмаў, цяпер ужо няма арыентацыі ні толькі ў бок Расеі, ні толькі ў бок Эўропы. І там, і там мы бачым вялікія фінансавыя лічбы. І на ўсходнім, і на заходнім вэктары мы бачым рух у бок пашырэння нашай арыентацыі, нашай мэнтальнасці. І там, і там мы бачым свае гістарычныя карані.

Вінцук Вячорка

У пытаныні – фармалізм. Ня будзем тут разважаць пра ступень рэальнасці/фікцыйнасці «саюзнае дзяржавы» ці СНД. Можна фармальна заставацца ў СНД (як Украіна), але паступова набліжацца да сапрайднае мэты. Насамрэч выбар

ёсьць цывілізацыйны, а ў якіх інстытуцыянальных формах і ў якой пасъядоў-
насці ён адбудзеца – перш НАТО, а потым Эўразьвяз, – гэта ўжо тактыка.

Іншы выбар – перш Расея, а потым (як бачым) Кітай, Шанхайская арганізацыя
супрацы альбо штось падобнае – пярэчыць эўрапейскай сутнасці Беларусі
й асуджаны на правал.

Павал Данейка

Я б сформуляваў гэтае пытаныне па-іншаму, з каштоўнаснага пункту гле-
джання: беларусы – гэта Эўропа ці Расея? Тоё, як фармулюеце гэта вы, гэта
розныя палітычныя канфігурацыі, саюзы. Але калі каштоўнасці – гэта назаўсёды,
дык саюзы – на час. Любяя саюзы. Таму першаснае пытаныне – кім сябе бачыць
і адчувае Беларусь? Я думаю, што яна сябе адчувае часткай Эўропы. Мы можам
праводзіць розныя сацыялягічныя апытаны, спрабуючы атрымаць лабавыя
адказы на лабавыя пытаныні. Я думаю, усе яны будуць маной. Апрача яўнай,
усъвядомленай намі веды, ёсьць няяўныя ўяўленыні аб рэчаіснасці, якія акту-
алізујуцца ў моманты выбару. Паколькі ў беларусаў не было яшчэ выбару, яны
яшчэ не стаялі перад гэтай проблемай, то гэтае ўяўленыне ўсё яшчэ не актуалі-
заванае. Але маё адчуваньне такое, што выбар у Беларусі зроблены адназначна
большасцю насельніцтва, абсалютнай большасцю. І татальна.

Андрэй Дынко

Выбар паміж прыналежнасцю да Эўраазіяцкай эканамічнай супольнасці
і Эўразьвязу ўзаемавыключальны. Ня можна быць і там, і там: трэба выбіраць.
Але ёсьць іншы выбар: фінляндыйцыя Беларусі. Статус нэутральнай дзяржавы,
якая мае аднолькава добрыя дачыненьні як з Расеяй, так і з Эўразьвазам. Але
я думаю, што для варыянту фінляндыйцыі шанцы былі ў 1990-х гадах. Пасъля
таго, што мы перажылі за Лукашэнкам, фактычна, пад расейскім пратэктаратам,
і калі глядзеець на тэндэнцыі вакол Беларусі і ў самой Беларусі, то я схільны ду-
маць, што ў бліжэйшыя дзесяць-пятнаццаць гадоў Беларусь зробіць выбар на
карсыцьцю уступленыня ў эўрапейскія і эўраатлянтычныя структуры.

Святлана Калінкіна

Мне здаецца, што СНД наагул дажывае апошнія дні. Таму ў нейкай пэрспэктыве разглядаць гэтае аб'яднаныне ня мае сэнсу. Хаця ў тым ці іншым выглядзе могуць існаваць нейкія такія міждзяржайныя... не саюзы, а кансультатыўныя нейкія органы краінаў былога Савецкага Саюзу. Але я думаю, што гэта ня будзе СНД і нават ня будзе нешта фармальна строгае. Гэта хутчэй будуць утварэныні па інтэрэсах ці па геаграфічным суседзтве.

Актуальная цяпер пытаныне – гэта саюзная дзяржава і наагул уступленыне ў склад Расеі. Актуальная таму, што разглядаюцца і палітолягамі, і палітэхнолягамі (і нашымі, і расейскімі) розныя варыянты працы палітычнай кар'еры лідэраў: і Лукашэнкі, і Пуціна. І зразумела, што адзін з варыянтаў (на погляд некаторых, нават найбольш прости варыяント) – гэта аб'яднаныне дзяржаваў. Гэта для Беларусі вельмі і вельмі небяспечна. Яшчэ і таму небяспечна, што ў Расеі цяпер нейкі такі рэнсанс імпэрскіх настроў, і вельмі шмат зьявілася палітыкаў і палітолягаў, якія менавіта так настроены: каб аднавіць вялікасць Расеі, трэба прырастыць новымі землямі! Зразумела, што ў гэтым сэнсе Беларусь для іх – вельмі цікавы «партнэр». Гэта вялікая небяспека! І мне здаецца, што цяпер тут, у Беларусі, уважліва слухаючы нашага лідэра, які кажа, што ён ні ў якім разе не аддасцьцу сувэрэнітэту Беларусі, мы неяк супакоіліся. Але ў той жа час мы добра ведаем Лукашэнку: яму сёньня сказаць адно, а заўтра зрабіць другое – гэта ніякіх цяжкасцяў не складае. Таму мне здаецца, што менавіта этому цяпер трэба найбольшую ўвагу надаваць.

Што тычыцца Эўразіязу. Зразумела, што калі мы будзем разглядаць ідэальныя схемы, то месца Беларусі – у Эўропе і Эўразіязе. Але я думаю, што гэта магчыма толькі ў тым выпадку, калі Расея ўступіць у Эўразіяз. Такія варыянты разглядаюцца... Ведаецце, шэсьцьдзесят гадоў тому не было НАТО. А дваццаць гадоў тому ніхто ня мог падумаць, што ня будзе Варшавскага дагавору. Усё мяньяецца, і я думаю, што, напэўна, гэта будзе. І калі ў Расеі ня будзе нейкага адыходу да левых пазыцыяў, калі левыя ня прыйдуть да ўлады, то я думаю, што гістарычна ў гэтым кірунку будзе ісьці разъвіцьцё. Саюз Германіі, Расеі й Францыі геапалітычна матываваны, і заўсёды, калі арыентавацца на гісторыю,

былі спробы стварэння менавіта такіх саюзаў. Зразумела, з розным вынікам... Таму я не выключаю, што менавіта так будучы разъвіаца падзеі. Тады, мне здаецца, Беларусь і будзе ў Эўразвязе.

Сяргей Калякін

Ня трэба ніколі нічога неабдумана разбураць – напрыклад, сёньня Беларусі заяўляць пра нейкія крокі, пра выхад з СНД, спыненне членства ў Саюзе Беларусі і Pacei. Таму што неабдуманыя крокі заўсёды могуць прывесці да вельмі дрэнных вынікаў для Беларусі і яе народу. Усё трэба рабіць вельмі аbachліва. Трэба ўступаць у любыя саюзы і заключаць любыя пагадненыні – пяць разбоў падумаўшы. Але калі яны дзейнічаюць шмат гадоў і вырашаюць пэўныя праблемы – дык трэба яшчэ больш падумаць, перш чым адтуль выходзіць. Гэта вельмі складанае пытаныне.

Што да ўступлення ў Эўрасаюз. Па-першае, тут ня ўсё залежыць ад нас. У цяперашні момант пытаныне пра ўступленне Беларусі ў Эўрасаюз не стаіць у парадку дня Эўрасаюзу. Сёньня ўвогуле ў парадку дня Эўрасаюзу не стаіць і найбліжэйшыя пару дзясяткаў гадоў (а хутчэй за ўсё – пад трыццаць) такое пытаныне стаяць ня будзе. Ім бы завяршыць абвешчаны этап пашырэння Эўрасаюзу іadolець цэнтрабежныя тэндэнцыі, якія сёньня ўзынікаюць у самой аб'яднанай Эўропе ў сілу досыць істотнага пашырэння за кошт далучэння краінаў з вельмі рознымі эканамічнымі, палітычнымі і іншымі систэмамі. Таму ставіць у парадак дня пытаныне пра ўступленне Беларусі ў Эўрасаюз – гэта, на мой погляд, вялікае забяганыне наперад і неадпаведнасць існым рэаліям.

У нас ёсьць іншая вельмі важная задача, што тычыцца нашага ўзаемадзеяння з Эўропай, якая пашырылася. Мы адзіная краіна, што апынулася па-за рамкамі праграмы «Новыя суседзі», абвешчанай Эўрасаюзам. Нам трэба сёньня вырашаць праблему: як уключыцца ў гэтую праграму, якая дазваляе адладзіць дачыненіні з пашыранай Эўропай. Бо сітуацыя зьмянілася! Калі раней мы маглі весьці ўзаемадзеяння з Польшчай, Літвой, Латвіяй, іншымі дзяржавамі, якія сёньня ўвайшлі ў склад аб'яднанай Эўропы, сам-насам, дык сёньня мы ўжо вымушаны гэта ўзгадняць зь «Вялікай Эўропай». А там ужо інтарэсы іншыя. Сёньня

Польшча павінна ад сваіх інтарэсаў часам адмаўляцца ў рамках агульнай Эўропы. І гэта шкодзіць інтарэсам Беларусі, але Польшча выбрала гэты шлях. Сёньня нам трэба, уступаючы ў дачыненіі з аб'яднанай Эўропай у рамках праграмы «Новыя суседзі», спрабаваць атрымаць для сябе лепшыя мажлівасці ўзаемадносінаў. Можа, нават нейкія выключныя мажлівасці! І сёньня часткова Эўропа можна на гэту пайсьці. Я маю на ўвазе, захаваць асаблівую стасункі – эканамічныя, палітычныя, прыгранічныя – з тымі краінамі, зь якімі мы раней мелі двухбаковыя дачыненіі без агульнай Эўропы.

Безумоўна, мы павінны быць зацікаўленыя ўтым, каб Эўропа была адкрыта для нас, – гэта сёньня адзін з самых вялікіх рынкаў: 450 мільёнаў насельніцтва – гэта адзін гіганцкі рынак, куды мы павінны імкнунца. З нашымі таварамі, з нашымі паслугамі, з нашымі прадуктамі... Гэта вельмі няпроста. Але самаізalu-ючыся, не выбудоўваючы добрауседзкіх, дружалюбных стасункі з аб'яднанай Эўропай, мы страцім гэтыя рынак. Барацьба за гэтыя рынак сёньня ідзе, і яскравы прыклад таму – экспансія Кітаю на той самы рынак Эўропы і ЗША. Мы павінны быць у гэтым зацікаўленыя!

Але мы не павінны забываць, што Эўропа – гэта толькі адна частка наших суседзяў. Ёсьць і іншыя часткі – тая ж Украіна ітым больш Расея. Таму калі сёньня ў нас ёсьць асаблівую дачыненіі з Расеяй, якія выгадныя Беларусі, мы павінны іх захоўваць. Ня трэба іх разбураць! Яшчэ раз кажу: разбурыўшы іх, мы не атрымаем нічога ўзамен. Бо Расея – гэта таксама ня толькі энерганосьбіты, ня толькі сырэвіна. Гэта таксама рынак, і досыць сур'ёзны рынак збыту для нашай прадукцыі. Па асноўнай намэнклятуры прадукцыі ён сёньня для нас зьяўляецца галоўным, хоць у гандлёвым балянсе колькасна Эўропа, можа, ужо пераўзыходзіць Расею ў экспарце. Але калі адтуль адняць рээкспарт расейскіх энерганосьбітаў (нафты і газу), то выйдзе зусім наадварот. Таму нам ня трэба сышодзіць з расейскага рынку, таму што туды прыйдзе, напрыклад, той жа Эўрасаюз: ён будзе вельмі зацікаўлены ўтым, каб заняць наша месца.

Беларусь не павінна весьці палітыку «або Эўропа, або Расея», пра якую мы гаворым, не! Мы павінны разъвівацца ў кірунку «і Эўропа, і Расея», прычым уліцаўваць, што ў нас з Расеяй ужо гістарычна склаліся стасункі, а з Эўропай іх трэба будаваць. Таму я, не ламаючы адносінаў з Расеяй, а сям-там пераводзячы іх са

спекулятыўных у рэальнага, у той жа час будаваў бы стасункі з Эўропай. І трэба пераконваць Эўропу, што сябраваць зь ёй «супраць Расеі» гэтак жа шкодна для Беларусі і Эўропы, як дружба Беларусі і Расеі «супраць Эўропы».

На мой погляд, Беларусь – краіна, якая ня можа мець геапалітычных амбіцыяў. Мы паводле ўсіх парамэтраў не Кітай, ня Індыя, tym больш – ня Злучаныя Штаты Амерыкі, не Расея. Таму мы павінны выкарыстоўваць сваё геапалітычнае становішча і будаваць дружалюбныя стасункі з усімі краінамі, шукаючы ад іх выгады. І, можа, спрабаваць стаца злучальным мостам паміж канкурэнтнымі сусьветнымі систэмамі.

Кася Камоцкая

Наконт Эўразьвязу і СНД – гэта, канечнэ, узаемавыключальныя выбары, але ў Эўразьвяз нас ніхто і ня кліча. Я, вядома, магу заяўіць, што нам тэрмінова туды трэба, але...

Я арыентаваная празўрапейска. У Маскве я не была, напэўна, дваццаць гадоў, а з «усялякіх Польшчачаў і Літвой» не вылажу. Ясна, што для мяне гэта бліжэйшае.

Але расейскі фактар ня тое, што ня выключаны, – ён ёсьць! Суседзяў не выбіраюць.

Аднак можа быць і нэутралітэт. Я лічу, што нэутралітэт, заяўлены ў Дэкларацыі аб незалежнасці, – гэта вельмі-вельмі важна. Неўваходжаныне ўва ўсе саюзы мне таксама падаецца вельмі важным. І можа быць, гэта і ёсьць магчымасцю гэтай маленъкай дзяржаве ўтрымацца, ня быць праглынутай. Таму што ўсё ж Беларусь – невялікая краіна, яе вельмі лёгка «размыць».

Сяргей Касцян

Незалежных дзяржаваў у сьвеце няма. Калі сёньня ўзбунтуецца Японія, то ўся касымічная наўку і касымічная дзеянасць Злучаных Штатаў за адзін тыдзень разваліцца. І калі ўзбунтууюцца іншыя краіны і адмовяцца эканамічна супрацоўнічаць зь Японіяй, уся яе эканоміка абваліцца ў адзін момант. Таму

гаварыць пра нейкую зусім незалежнасць, я думаю, няправільна. А вось які выбар рабіць Беларусі – на гэтае пытаныне адказ ужо дадзены. Яна зрабіла свой выбар: быць у саюзе з Расеяй, быць у саюзе з Украінай. І гэта трэба як расейскаму народу, так і ўкраінскаму, так і беларускаму. І ўрэшце, гэта трэба ўсім тым народам, якія жылі ў складзе Савецкага Саюзу. Ня помню, на якім форуме (ци то ў Атэнах, ці то яшчэ недзе) выступаў прадстаўнік Германіі, ён так сказаў: «Калі выжывуць і аб'яднаюцца тры славянскія народы – расейцы, беларусы і ўкраінцы, то Германія як нацыя захаваеца, і ў XXII ст. будзе жыць як самастойная гістарычная нацыя. Калі гэтыя народы не аб'яднаюцца, ужо ў XXII ст. ніхто ня будзе ведаць, што было некалі германская нацыянальная дзяржава». Я думаю, што гэтым усё і сказана.

Вячаслаў Кебіч

Я ўжо адзін раз сказаў і цяпер пайтараю: гэта павінен быць паступовы пераход. Справа ў тым, што прапушчаны час. Я б так сказаў. Будучы старшынём Савету Міністраў, я аб'езьдзіў амаль усе краіны Эўропы. І тады я быў яшчэ з партыйнымі билетам, я быў членам КПСС, але ніколі ніхто ні ў Францыі, ні ў Італіі, ні ў Гішпаніі, ні ў іншых эўрапейскіх краінах мне не задаваў пытаньня: «Вы член партыі ці ня член партыі?» Па-першае, ім ня трэба было задаваць пытаньня: яны выдатна разумелі, што старшынём Савету Міністраў па тым часе некамуніст ня мог стаць. Я браў крэдыты ў гэтых краінах, я вёў пераговоры на роўных. І тады ня ставілася такога пытаньня – аб процістаянні. І пытаньня ня ставілася тады пра ўваходжаньне. А цяпер мы ведаєм, што вось гэтыя ўсе стасункі набываюць з часам усё больш і больш палітычны характар.

Наконт альтэрнатывы дачыненіяў: у дачыненіні да Расеі альтэрнатывы няма! Проста няма, таму што мы не гатовыя быць зусім не залежнай ад Расеі дзяржавай. Усімі сваімі энэргарэсурсамі мы завязаны толькі на Расею. І, як вы разумееце, на Расею з пункту гледжаньня энэргарэсурсаў завязана ня толькі Беларусь, а ўсе краіны Эўропы, амаль усе. Нарвэскага газу і нарвэскай нафты далёка не дастаткова Захадняй Эўропе. Можа, таму і ёсьць дачыненіні эўрапейскіх краінаў з Расеяй, каб не пазбавіцца тых энэргарэсурсаў, якія сёньня ёсьць у Расеі.

Але цесных сувязяў у Pacei сёньня няма. Быў Шродэр – была дружба, быў Бэрлюсконі – была дружба. Ня будзе Шродэра, ня будзе Бэрлюсконі – усё гэта трэба аднаўляць па-новаму, таму што сёньня расейска-эўрасаюзскія стасун-кі грунтуюцца на асабовых якасцях лідэраў. Мняюцца лідэры – мняюцца і дачыненны.

Анатоль Лябедзька

Улюдзей павінна быць права асэнсаванага выбару. Калі ня будзе каштоўнасьцяў, калі мы ня вырашым гэтага пытаньня, то ня зможем і казаць, чаго хочуць людзі. Ніводнае сацыялягічнае апытањне сёньня ня дасць нам лютэргавага зрэзу. Людзі павінны рабіць асэнсаваны выбар, а для гэтага ў іх павінна быць інфармацыя. Што такое СНД рэальная? У лічбах, у фактах, у праекцыі таго, што ёсьць, і таго, што будзе?.. Таксама што такое Эўрапейскі Звяз? Што, нашы людзі маюць гэтую інфармацыю? Не! Калі мы ня вырашым гэтай проблемы, то пытаньне застанецца толькі для палітолягаў, для дыскусіі на ўзроўні людзей, якія маюць гэтыя лічбы. А для астатніх людзей трэба вырашыць першае пытаньне: вярнуць дэмакратыю ў Беларусь. Вось тады мы зможем сказаць, куды на самай справе хочуць ісьці беларусы. Паводле сацыялягічных апытањняў атрымліваецца, што ў нас адсоткаў трывцаць – трывцаць пяць хочуць быць адначасова і ў Эўрапей-скім Звязе, і мець нейкія асаблівыя стасункі з Расеяй. Гэта таксама гаворыць пра тое, што ў людзей няма інфармацыі, ім не хапае гэтай інфармацыі.

Што датычыць СНД – сам час адказвае. Сёньня Украіна і Грузія ставяць пытаньне пра выхад з СНД. Думаю, калі б гэта быў моцны эканамічны праект, то яны б не рабілі такіх заходаў. Калі б гэта адпавядала нацыянальным інтарэсам, так бы пытаньне ня ставілася. СНД на сёньняшні дзень ператварылася ў структуру па працаўладкаваньні кшталту Барадзіна і іншых – з цудоўным заробкам, і больш нічога. Фактычна, яна не вытрымлівае дзень канкурэнцыі з Эўрапейскім Звязам.

Думаю, што гэтае пытаньне для Беларусі можа вырашацца, у першую чаргу, праз двухбаковыя стасункі. А выбар – Эўропу ў Беларусь. Ці што, экспарт кітайскай цывілізацыі або азіяцкай? Выбар ужо зроблены! Я лічу недарэчным,

што ў нас у Менску ставяць сур'ёзна пытаньне, каб тут ледзь ня ў кожнай школе вывучалі кітайскую мову. Гэта мне падаецца алягічным. Ангельскую мову – так, бо мы частка Эўропы і геаграфічна, і палітычна, і гістарычна. А кітайская... Гэта што, наш мэханізм вырашэння дэмографічнага пытаньня? Праз дваццаць гадоў нашы грамадзяне, беларусы, будуць выміраць, а мы будзем завозіць жыхароў Азіі ды рабіць чайнатаўны ў кожным раённым цэнтры? Прынамсі, так бачыцца тое, што робіць беларуская ўлада.

Кітайскі вэктар у эканоміцы на будучыню? Для гэтага трэба мець прафэсійную групу спэцыялістаў, і гэта ня трэба вырашаць на ўзору ўсёй систэмы адукцыі – гэта розныя падыходы. Канечне, трэба, каб былі людзі, якія вялі б перамовы па эканамічных праектах з Кітаем, бо Кітай – гэта вялікі рынак. Але гэта дастатковая вузкая спэцыялізацыя, дастатковая аднаго аддзялення на фкультэце ў Лінгвістычным універсітэце!

Васіль Лявонаў

Але, такі выбар нам належыць ажыцьцяўіць і дамовіца аб tym, якой павінна быць наша краіна. Прапановы па гэтым пытаньні беларуска-расейскі фонд «Зановую Беларусь» зрабіў партыям і грамадзкім арганізацыям. Спадзяюся, што пасылья завяршэння «пасыльявбарных разборак» мы да гэтага вернемся.

Алег Манаеў

Я рэаліст і стараюся рэалістычна глядзець на рэчы. Калі б я ня бачыў таго сацыяльнага раскладу ў грамадзстве, пра які сказаў спачатку, калі б я ня бачыў, што ў нас ёсьць сур'ёзна база для эўрапейскага шляху, гэта значыць «эўрабеларусаў» было б ня 30%, а 3%, – я б так не разважаў. Зусім магчыма, што і мая рэальная біяграфія была б іншай: альбо я даўно паехаў бы на Захад, альбо тут займалася б нечым іншым... Так што эўрапейскія пэрспэктывы для Беларусі даюць мне зусім пэўныя надзеі і базу для дзеянасці.

Такое сур'ёзнае пытаньне, як геапалітычны выбар краіны (у любой сытуацыі, гаворым мы, напрыклад, пра Азіяцка-Ціхаакіянскі рэгіён, Лацінскую Амэрыку,

Афрыку ці Эўропу), – гэта перш за ўсё выбар людзей, грамадзянаў, выбар грамадства, выбар элітаў, выбар кіраўніцтва. І ў нашай краіне гэты выбар мусіць быць зроблены.

Я ведаю нямала людзей, якія лічаць, што такі выбар Беларусі не патрэбен, – давайце, маўляў, выкарыстоўваць перавагі аднаго і другога боку. Нават прэзыдэнт неяк гаварыў, што «ласкавае цялятка дзявою матаць съсе». Я лічу такі пункт гледжання памылковым. Памылковым ня ўнейкім абстрактна-палітычным ці культуралягічным сэнсে, а ў зусім канкрэтным. Дынаміка разьвіцьця съвету ўзмацняеца з кожным дзесяцігодзьдзем. Съвет імкліва і глыбока глябалізуецца, вынікі гэтага відаць усюды: у эканоміцы, культуры, інфармацыйнай, ваеннай сферы і г. д. І калі краіна, нацыя, народ, эліты, кіраўніцтва ня робяць такога выбару – на рацыянальнай аснове, каб атрымаць пэўную культурныя, палітычныя, эканамічныя і іншыя выгады, – яны адстаюць, не ўключаюцца ў гэтыя працэсы. Жыцьцё ідзе наперад, і тыя народы, грамадзтвы і дзяржавы, якія такога выбару ня робяць, траціць ня толькі перспектывы ў будучыні, але і прапускаюць зусім канкрэтныя выгады сёньня. Прычым хуткасць глябалізацыі ўзмацняеца, і чым далей наш выбар будзе адсоўвацца, ніважна пад якой маркай, тым больш мы будзем траціць (у дужках заўважу, што гавару пра выбар наагул, як геапалітычнае самавызначэнне краіны – ня важна, эўрапейскі ці эўразійскі). Гэта будзе бясконцая страта. Мы можам рэтраспэктыўна паглядзець на гісторыю тых дзяржаваў і народаў, якія не зрабілі такога выбару своечасова, – яны ці зусім зьнікалі, ці рабіліся часткай іншага народау, іншай дзяржавы, іншай культуры. Урэшце, доля гэтая не абліне і Беларусь, калі наш выбар будзе бясконца адсоўвацца.

Які выбар трэба зрабіць? Гэта пытаньне не навуковае, а палітычнае. І тут ужо лёгіка разважання павінна быць іншай. Зноў падкрэслю, што я не палітоляг і не палітык. Але магу ўяўіць, як бы я разважаў пра гэта, калі б быў палітыкам. Я б разважаў, зыходзячы з той рэальнасці, якая «дадзеная нам у адчуван'нях», – перш за ўсё з інтарэсаў беларускага народу (прычым рэальных інтарэсаў, а не таго, як іх уяўляюць сабе ўлады ці апазыцыя), з інтарэсаў Эўропы і, несумненна, з інтарэсаў Рэспублікі Беларусь. Гэта значыць, я б дзеянічай акуратна, паступова. У сёньняшній геапалітычнай сітуацыі рэзка ставіць пытаньне пра тое, што Беларусь павінна, як тая хатка, «павярнуцца да Рэспублікі Беларусь зададам, а да Эўрасаюзу перададам», наўрад ці

ўдасца. Давайце ўявім сабе, што заўтра ў Беларусі да ўлады прыходзіць іншы лідэр – Іваноў, Пястроў, Сідараў, Мілінкевіч, гэта ня важна. Як ён зможа ажыць-цяўці такі выбар? Ён жа ня зможа, як за старым часам, калі найважнейшыя рашэнні прымалі эліты, паехаць у Брусэль, «ударыць па руках» з Барозу і Сялянам, падпісаць зь імі даговор ды яшчэ і ўтaiць ад народу яго сутнасць. Думаю, што сёньня такое ня пройдзе – лідэру неабходна заручыцца падтрымкай народу. Сёньня ў большасці краінаў, і Беларусь наўрад ці будзе выключэннем, гэта ажыцьцяўляеца праз агульнанацыянальны рэфэрэндум. Значыць, трэба пытацца ў людзей, улічваць іх думкі і настроі.

Дык вось, вярнуся да сваёй думкі: калі сёньня паставіць перад беларусамі пытаныне рубам: «Калі б вам давялося выбіраць паміж аб'яднаньнем з Расеяй і ўступленьнем у Эўрапейскі Саюз, што б вы выбралі?» – судносіны будуць 56% да 30%, г. зн. амаль 2 супраць 1 на карысць аб'яднаньня з Расеяй (у дужках заўважу, што гэта зусім не гаворыць пра жаданыне большасці нашых суграмадзянаў аб'яднанца з Расеяй; на прамое пытаныне наконт аб'яднаньня з Расеяй «за» прагаласавалі 44%, а 30% – «супраць»; а на пытаныне пра галасаваныне на магчымым рэфэрэндуме аб Канстытуцыйным акце Саюзнай дзяржавы «за» прагаласавалі б толькі 35%; але пры «чорна-белым» пытаныні, якое мае на ўзвесе толькі дзіве магчымасці, большасць беларусаў прагаласуюць усё ж за РФ, а не за ЭС). Таму калі новы, эўрапейска настроены лідэр сёньня паставіць на рэферэндум такое пытаныне, дык ён акажацца міжвольным заложнікам яго вынікаў. Што ён будзе рабіць потым – скажа народу «Не, вы памыляецся, трэба рабіць па-моему?.. Яму давядзеца ісьці супраць волі народу або праводзіць палітыку, супяречную ўласным перакананыям, таму, дзеля чаго ён змагаўся за ўладу. Думаю, любы адказны палітычны лідэр пастараеца гэтага пазыбегнуць.

Таму я і кажу, што трэба дзейнічаць вельмі акуратна, г. зн. праводзіць ад-паведнью інфармацыйную, прапагандысцкую, адукацыйную, арганізацыйную работу, рыхтаваць грамадзтва да гэтага. Людзі ёсьць людзі: можна падумаць, сярэдні француз, паляк ці беларус з ранку да вечара ходзіць і толькі думае, куды рухацца краіне: на Захад ці на Ўсход... Большасць думае пра свае штодзённыя справы: пра сям'ю, працу, адпачынак і да т. п. Нагадаю: увесну 2004 году перад «вялікім расшырэннем Эўропы» прайшла сэрыя рэфэрэндумаў шмат у якіх

краінах, урады рыхтавалі да гэтага публіку некалькі гадоў, арганізуючы магутныя кампаніі – культурныя, адукатыўныя, інфармацыйныя. Тоё самае трэба было б зрабіць і ў нас: паступова падрыхтаваць грамадзтва і толькі потым праводзіць рэфэрэндум.

Ці зьяўляюцца гэтыя варыянты ўзаемавыключальнымі? Сённяня гэта выглядае так, таму што, нягледзячы на ўсялякія заявы і геапалітычныя канцепцыі, ёсьць рэальная палітычная практика расейскага кірауніцтва. Відавочна, што яно ня надта зацікаўлена ў тым, каб Беларусь і нават дзяржавы, што вызваліліся ад не-пасрэднага расейскага ўплыву (як Украіна ці Малдова), ішлі ў Эўропу. Пры такім становішчы – з аднаго боку саюз Расеі і Беларусі, а з другога Эўрасаюз – сапраўды існуе сур’ёзная супяречнасць паміж магчымымі геапалітычнымі выбарамі. Але калі ажыцьцяўіць систэму дзеяньняў, пра якія я сказаў (а для гэтага патрабна зъмена ўлады), то, мне здаецца, можна было б знайсці шляхі вырашэння гэтай проблемы. Нагадаю, што падчас прэзыдэнцкай кампаніі адзіны кандыдат ад дэмакратычных сілаў А. Мілінкевіч у сваіх заявах неаднаразова падкрэсліваў прыярытэтнасць партнэрскіх стасункаў з Расеяй, а яго першы візит паслья вы-брания на Кангрэсе дэмакратычных сілаў быў не ў Эўрасаюз, а ў Москву.

Аляксандар Мілінкевіч

Інтэграцыя – гэта сённяня сусветная тэндэнцыя. І з Расеяй інтэграцыя таксама павінна быць, але эканамічна, бо яна нам выгадная, але ніяк не палі-тычная. Незалежнасць і сувэрэнітэт для нас – несумненная каштоўнасць. Мая пазыцыя наступная: Беларусь павінна інтэгравацца ў эўрапейскія структуры. Так, працэс доўгі. І заканчваць яго ня нашаму пакаленню палітыкаў. А сённяня задача – максимальна выкарыстаць магчымасці памежнага становішча Бела-русы, прыярытэтнага партнёрства як суседа.

Анатоль Міхайлаў

Без ажыцьцяўлення такога роду стратэгічнага выбару будучыня любой краіны ня мае перспектывы. Аднак гэты выбор ня можа быць праста пра-

дэкляраваны. Ён мусіць сасьпець і *прарасьці*, і перш за ўсё ў съядомасьці інтэлектуальныя эліты. Але хіба наша ўласная съядомасьць вольная ад мітаў і забабонаў ідэалалягізаванай мінуўшчыны, якімі мы занадта часта апэруем, не ўсьведамляючы гэтага?

Што варта зрабіць? Перш за ўсё, быць крытычнымі ў дачыненіні да саміх сябе. Знайсці ў сабе здольнасць быць адкрытымі ў дачыненіні да іншых у кантэксьце дыялёгу. Імкнутца пазбягачы спакусы абвінавачваць іншых у становішчы, якое склалася. Распачаць рэалізацыю канкрэтных кроکаў, што маглі б рэальна спрыяць самавызначэнню краіны. Досьвід стварэння Эўрапейскага гуманітарнага ўніверсітету зьяўляўся, напрыклад, спробай канкрэтнага ўкладу ў гэты няпросты і пракцычны працэс. Далёка не заўсёды, на жаль, даводзілася і даводзіцца сутыкацца з належным разуменнем таго, што мы рабілі, нават там, дзе яго можна было б чакаць.

Алесь Міхалевіч

Я думаю, што СНД будзе жыць вечна. Бо яна нікому не перашкаджае. Гэта ня ёсьць нейкім сур'ёзным утварэннем. Гэта ўтварэнне абсалютна сымбалічнае: патрэбна было нейкае выйсьце з Савецкага Саюзу – негвалтоўнае, прыгожае, з фармальным захаваньнем нейкіх сувязяў. Гэтым і зьявілася СНД.

Для Беларусі будзе паўставаць пытаныне «дзе быць?»... Я б, можа, і ня ставіў пытаныня так: ці Эўразія – ці саюз з Расеяй? Але пытаныне «туды альбо туды» – яно, дакладна, ёсьць. Ці Беларусь будзе інтэграваная ўва ўсім: і ў эканамічным пляне, і ў пляне бяспекі, у пляне кожнай сферы дзяржавнага быцця, – у заходнюю супольнасць, яку можна ўмоўна назваць эўраатлянтычнай супольнасцю (яна ўключае ня толькі Эўропу, але і Злучаныя Штаты, і Аўстралію, Новую Зэляндыю – тыя краіны, якія зьяўляюцца «выспамі Эўропы», выспамі эўрапейскай цывілізацыі па-за географічнай Эўропай)? Ці мы будзем належаць да супольнасці з Расеяй як адзінай, тэрытарыяльна цэльнай краінай? Бо я перакананы, што на пераходзе Беларусі ў эўраатлянтычную супольнасць працэс не завершыцца, і цэлы шэраг народаў унутры Расеі, а таксама цэлых рэгіёнаў захочуць вызначыцца на карысць эўраатлянтычнай цывілізацыі. Такія вельмі моцныя

тэндэнцыі ўжо цяпер ёсьць у Калініградзкай вобласці Расейскай Фэдэрацыі: у этнічным складзе яна, можа, не зьяўляеца асобнай ад іншай Рasei (так, там моцны складнік, вялікі працэnt беларусаў і ўкраінцаў, але ўсё роўна расейцы там пераважаюць), але значная частка жыхароў гэтай вобласці гавораць, што яны хочуць быць Эўразьвязам, хочуць быць па той бок мяжы цывілізацыяў.

Нэутральнасць і «мост паміж Усходам і Захадам» – гэта, на мой погляд, вельмі несур'ёзныя спэкуляцыі, якія ня маюць пад сабой нічога грунтоўнага. Калі нехта хоча быць «мостам» – гэта значыць, ён хоча, каб па ім рэгулярна хадзілі, ездзілі, тапталі. І гэта ня самая лепшая роля.

Беларусь мусіць вызначыцца: ці яна ў адным месцы, ці яна ў другім. На мой погляд, будучыня Беларусі – гэта частка Эўраатлянтычнай супольнасці.

Я б не называў сябе Эўрааптымістам: я не люблю вызначэнняў «эўрааптыміст», «эўраскептык»... Да таго моманту, пакуль мы ўсур'ёз падыдзем да ўступлення ў Эўрапейскі Звяз, зьявіцца пытанье, ці будзе існаваць Эўрапейскі Звяз у яго цяперашній форме. Эўразьвяз пасля пашырэння на новыя краіны зьяўляеца зусім іншым Эўразьвязам, чым той, пра ўступленне ў які марылі нават Польшча, Літва, Латвія ці Чэхія... Тоэ, што павінна быць пэўная плятформа для вызначэння супольных інтарэсаў унутры Эўропы, – гэта бяспрэчна. Таму што трэба максымальна спрашчаць пераплыў рабочай сілы, пераезд людзей – праз стварэнне спрыяльных варункаў з тымі ж візамі, напрыклад. Але якой будзе Эўропа праз дзесяць гадоў? На мой погляд, мы менавіта праз дзесяць гадоў рэальна, сур'ёзна падыдзем да моманту ўступлення: я маю на ўвазе, што пройдуць папярэднія перамовы, мы пададзім заяўку на ўступленне і г. д. Якой будзе на той час Эўропа – гэта вялікае пытанье!

Але ў гэтым кірунку трэба ісьці. Я не кажу, што гэты кірунак – выратаванье само па сабе. Альбо што бюджет Эўрапейскага Звязу – гэта выратаванье для Беларусі. Не! Але мы мусім быць максымальна зынтэграваныя ў эўраатлянтычныя структуры.

Тацяна Процька

Гэтае пытаньне адносіцца да палітыкі дзяржавы: як павінна паводзіць сябе дзяржава, які кірунак лепш выбраць?.. Справа ў tym, што палітычная каньюнктура сучаснага грамадзтва даволі складаная: ёсьць праблемы ў Эўразіязе, ёсьць праблемы ў СНД. Ёсьць праблемы так званага «нераўнамернага разьвіцьця краінаў». І бягучая палітычная каньюнктура можа быць дастаткова гнуткая. У дзяржаве заўсёды ёсьць добрыя эканамісты, якія пралічаць эканамічную выгаду, грунтуючыся на якой палітыкі прымуць палітычныя рашэнні.

Сённяня гэткую гнуткасцьць выкарыстала, між іншым, кіраўніцтва Беларусі. Кіраўства чысця тым, што ў Расеі была дастаткова моцная насталгія (і сярод палітычнай эліты, і сярод электарату) па савецкіх каштоўнасцях, Беларусь прапанавала ім гэтую каштоўнасці, але сама ўзамен узяла каштоўнасці іншых: газ, нафту. І пропанавала свае паслугі як пасрэдніка ў гандлі з Захоўнай Эўропай. І гэтая дастатковая гнуткая палітыка дала свой плён: мы цяпер жывем дастатковая няблага ў параўнанні зь іншымі краінамі. Бо той эканамічны ўзълёт, пра які любіць казаць нашае кіраўніцтва, грунтуецца не на разьвіцьці беларускай прамысловасці, новых тэхналёгіях, а на tym, што мы займаліся такім сабе «дзяржаўным бізнэсам».

У гнуткасці кіраўніцтва нашай краіны ёсьць пэўны палітычныцынізм: будзе выгада – яно будзе за эўрапейскія каштоўнасці, будзе прыбытак зь нечага іншага – яно будзе ісці ў Расею і дбаць пра інтэграцыйныя працэсы.

Як павінна быць скіравана грамадзянская супольнасць – пытаньне больш складанае. Беларусь – менавіта на разломе розных падыходаў да жыцьця, розных систэмай каштоўнасцяў, розных рэлігійных канфесіяў. І шмат іншых рэчаў, дзе мы маем граніцы, падзел на тое і на гэтае. Таму скажаць, што ў нас павінна быць нешта адно – гэта значыць далучыць нас да нечага і паставіць праблему перад той часткай, якая бачыць сябе па іншы бок мяжы, у іншай систэме. І я ня думаю, што гэта вельмі неабходна і прынесла б карысць Эўропе ці нават таму «славянству». Можа, мы так і застанемся мостам паміж аднымі і другімі, бо мы дастатковая добра разумеем хібы і аднаго, і другога боку і разумеем лепшае, што ёсьць у адных, і ў другіх. І мы можам дапамагчы гэтым цывілізацыям контакта-

ваць адна з адной на карысцьць усяго чалавецтва – павялічваючы тое, што ёсьць добрае, і зъмяншаючы тое, што блага.

Андрэй Саньнікаў

Я ўпэўнены, што Беларусь павінна быць толькі ў аб'яднанай Эўропе, у Эўразьвязе. Толькі фармальна замацаваўшы сваю эўрапейскасасць, мы можам дасягнуць беларускага адраджэння. Для мяне абсалютна бяспрэчна, што толькі там мы можам стаць беларускай дзяржавай.

На сёньняшні дзень гэта ўзаемавыключальная варыянты. СНД сканала, і гэта відавочна нават з таго, што адбываецца паміж дзяржавамі так званага СНД, з таго, што яны спрабуюць ствараць іншыя арганізацыі, якія я нават не магу ўсе пералічыць – ЭўрАзЭС, мытныя саюзы, ШАС... Цяпер можна заўважыць два цэнтры. Першы – Расея, ад якой ідзе ўсё тое, што я пералічыў. Другі цэнтар (таксама ня вельмі ўдалы) – ГУАМ, Супольнасць дэмакратычнага выбару. Гэта пакуль што ня вельмі ўдалыя, але ўсё ж спробы – я ня думаю, што нешта супраць Расеі ці каб ізаляваць Расею – на эўрапейскіх каштоўнасцях зрабіць нешта, пакуль быўшы рэспублікі СССР ня вызначыліся канчатковая з сваім выбарам.

Для мяне выбар адназначны – Эўразьвяз. Наконт каштоўнасці ўсяго астатніага для Беларусі – я не магу пагадзіцца. Для Лукашэнкі – так, гэта гульня. А беларусы папросту не атрымліваюць інфармацыі.

Нават не пра інфармацыю гаворка. Нават у краінах (краіны Балтый), дзе адразу паслья атрымання незалежнасці вырашылі ісьці ў Эўразьвяз, нават там кампаніі праводзіліся, каб патлумачыць людзям. Калі нават ня варта было пераконваць людзей, такія кампаніі ўсё ж такі былі патрэбныя для таго, каб людзі съвядома зрабілі свой выбар. Калі ў нас будзе свобода, тады можна казаць, чаго хочуць беларусы: ці быць з Расеяй, ці быць у нейкім СНД, ці быць у Эўропе. Перш за ўсё павінен быць выбар адукаваны, а ня той, які базуецца на дээзынфармацыі і прапагандзе.

Для мяне зразумела, што ніякі саюз з Расеяй (падкрэсліваю – ніякі!) ня будзе накіраваны на падтрымку дэмакратычнай і незалежнай беларускай дзяржавы. Тому калі гаворка ідзе менавіта пра беларускую дзяржаву, гэта можа быць толькі

ў Эўропе і ў НАТО. Таму што павінны быць пэўныя гарантыі бяспекі, гарантый незалежнасці і магчымасці съядома зрабіць свой выбар, якія сёньня можа нам даць толькі НАТО. Ня трэба слухаць прапагандысцкую лухту пра НАТО, а трэба ўсьвядоміць, што сяброўства ў гэтай арганізацыі бароніць незалежнасць дзяржавы і дазваляе ўдзельнічаць у міжнародных працэсах і ўпłyваць на іх. А тое, што Расея адмоўна ставіцца да магчымага нашага сяброўства ў НАТО, то для мяне гэта паказчык непрызнанья незалежнасці і дэмакратычнага разьвіцця Беларусі. Расея спакойна пагадзілася на ўваход у НАТО краінаў Балтый менавіта таму, што вымушана была прызнаць іх незалежнасць.

Уладзімер Улаховіч

Стратэгічная задача (выклік, выбар, галоўная супяречнасць сучаснага гістарычнага моманту) для Беларусі заключаецца, калі гаварыць спрошчана, у выжываньні, паступовым будаўніцтве ўласнай дзяржайнасці.

Валеры Фралоў

Мы знаходзімся на цывілізацыйным разломе, і нам трэба стратэгічна, прынцыпова выбіраць: ці мы з Захадам, у якога свае каштоўнасці, да якіх нам яшчэ расьці, – ці з Расеяй. Калі ўзяць апошнія трыста гадоў, то, мабыць, мы бліжэйшыя да Расей. Таму, на мой погляд, наш славянскі мэнталітэт, нашая рэлігія, нашая агульная гісторыя, нават недзе блізкасць моваў, калясальная эканамічная зынітаванасць... Трэба нешта выбіраць! Я, у цэлым, прыхільнік таго, каб мы былі ў досыць цесным саюзе з Расеяй. Безумоўна, каб і Расея трохі іншая была. І мы нікім чынам сябе ня проціпаставялі б Эўропе, знаходзілі б пункты судакранання. Так, ні яны ня дрэнныя, ні мы – мы проста розныя. І ня трэба малпаваць і быць празмерна падобнымі: мы такія, якія ўжо ёсьць.

Паводзіны Расей, працэсы, якія там адбываюцца, неадназначныя. Ёсьць ім-кненіне Расей адчуваць сябе ўплывовай краінай. Нас хочуць за вуши прыцягнуць, а трэба, каб тыя краіны, што ўваходзілі ў Савецкі Саюз, па-добрараму цягнуліся да Расей, рэальна бачылі б, што ў ёй адбываюцца сур'ёзныя зьмены, і бачылі сэнс

і вынік ад узаемадзеяньня з Расеяй. Газавыя воіны і іншыя (а іншыя, мабыць, усё-такі галоўнае, і вельмі шмат іншага хочуць вызначаць ЗША) прыводзяць, наадварот, да таго, што і Грузія, і Малдова, і Украіна вырашаюць: лепш у сваёй хадзіне, хай і невялікай, жыць. Вось у чым праблема! Можна крытыкаваць кірауніцтва Расеі за гэта, але я думаю, што пасля дзесяці бесшабашных гадоў, пасля Ельцына, прыхільных пэўных традыцыях, якія там склаліся, павярнуць Расею да дэмакратыі ў эўрапейскім разуменіні, напэўна, досыць складана нават пры імкненіні расейскага кірауніцтва. Паварочваць можна чалавека, які досыць спакойна сябе адчувае. Думаю, у Расеі яшчэ вельмі шмат праблемаў і дастатковая складаная сітуацыя.

Стратэгічна, я думаю, – так, Расея наш саюзьнік. Час, уякі мы жывем, не спрыяе ўсьвядамленню і адчуванню гэтага: рэспублікі СНД, як малыя дзеци, разъбегліся, і, пакуль (асабліва кірауніцтва гэтых рэспублік) не нашкодзяць, не нахуліганаць, ап'янелыя ад свабоды, цвярозай ацэнкі сітуацыі мы не дачакаемся.

Станіслаў Шушкевіч

Выбар стаяў, стаіць і стаяць будзе. Мне здаецца, узаемавыключальныя варыянты – гэта калі вельмі катэгарычная форма. Паміж катэгарычнай формай «быць расейскай калёніяй, якая непасрэдна гранічыць з Расеяй» і «быць эўрапейскай краінай». Вось такі катэгарычны выбар! Але гэта катэгарычны выбар з пункту гледжаньня, я б сказаў, расейскіх «ястрабаў», якія хочуць навязаць пэўныы тып дачыненінья – фактычна, патэрналісцкі, камандны. Гэта абсалютна непрымальна.

Што б мы ні рабілі сёньня, апошняе стагодзьдзе ўтварыла Захад і Ўсход, Расею і Эўразія. І калі мы будзем далучанца да аднаго ці да другога, нам будзе дрэнна. Мне здаецца, што было нядрэнна сформулявана яшчэ ў 1990–1991 гадах: Беларусь – як краіна, якая мае вопыт дзяржаўнасці, як краіна, якая мае сваю інтэлігенцыю, – здольная стаць нармальнай нэутральнай дзяржавай і ў палітычным, і ў ваенным сэнсе. Але каб стаць такой, з гэтым павінна пагадзіцца Расея, і павінна пагадзіцца Эўропа. Што да Эўропы – тут праблемаў няма. Што да Расеі – тут праблема ёсьць. І калі б Эўропа і Злучаныя Штаты сталі гарантамі беларускай нэутральнасці... Падкрэсліваю: палітычнай і ваеннай, таму што пра абса-

лютную нэутральнасць гаварыць няма чаго. Пра нэутральнасць Швайцарыі, абумоўленую яе географічным становішчам, таксама няма чаго гаварыць. Але можна гаварыць пра разьвіцьцё нэутральнасці ў фінляндзкім сэнсе, калі была гарантія з боку Савецкага Саюзу і Злучаных Штатаў у сэнсе нэутральнасці. Былі гарантіі Фінляндзіі і Аўстрыві. Мне здаецца, што гэта самы лягічны стан. Рэзкі перапад: ці ў НАТО, ці ў новы Варшаўскі дагавор – адноўкава дрэнна для Беларусі. Я не зьяўляюся прыхільнікам уступлення ў Эўразія, у НАТО. Я прыхільнік НАТО ў тым сэнсе, у якім НАТО прад'яўляе прэтэнзіі да саміх дзяржаваў. Але супраць таго, каб Беларусь была ваенным чальцом НАТО – гэта непрымальнна! Яшчэ раз падкрэсліваю: мы на перападзе – палітычным і ваенным, і найлепшая ситуацыя – сяброўскія адносіны з Эўропай і Расеяй.

Калі Беларусь была абвешчаная бязъядравай дзяржавай, былі гарантіі з боку ЗША і Расеі. Але яны былі пераважна як дэкларатyўная частка ў двухбаковых пагадненіях. Не было такой дамовы аб статусе, як была дамова пра Аўстрыві, пра Фінляндзію. Да гэтага мы імкнуліся, але не дараосьлі. Я б сказаў, што расейскія намаганыні гэта перабілі. І пасьля гэта фактычна пацвердзілася дактрына, якую прапанаваў расейскай уладзе караганаўскі Савет па зынешній і абароннай палітыцы. Фактычна, расейская зынешнепалітычная дактрына, прынятая ў 1999 г., улагодзіла фармулёўкі гэтай караганаўскай прапановы. Я гаварыў на сустрэчы з Караганавым: «Як так можна? Вы цяпер так добра ставіцесь да Беларусі, а што праганавалі?» Што яны пропанавалі? «У Беларусі і ў іншых былых рэспубліках Савецкага Саюзу разыўваюцца працэсы нацыянальной самасвядомасці, самаідэнтыфікацыі. І чым раней мы гэтыя працэсы спынім, тым таньней нам будзе каштаваць перамога». Вось такія імпэрскія парывы!

На шчасльце, Караганаў пасьля адступіў ад гэтага. Фактычна, ён як бы прынёс пррабачэннне, казаў: мы там многага ня ведалі, ня бачылі... Караганаў – дасьведчаны чалавек, ён мог адступіць. А што да астатніх, то яны неадступна ідуць гэтым шляхам: Беларусь – гэта частка Расеі, а беларуская мова – гэта «российское наречие». Гэта чыста каляніяльная імпэрская палітыка, якая ня мае пад сабой сур'ёзнага грунту. Толькі нахрапістасць...

Усевалад Янчэўскі

Наконт СНД ня буду гаварыць, таму што пра СНД і сказаць жа няма чаго. І створана яна была дзіўна, і існуе неяк... Зы яе нагоды застаецца адно разводзіць рукамі. Можа, для нейкіх нестратэгічных рэчаў яна і неабходная, але гэта другарадная рэчы.

Усё гэта дзіўна, і СНД мы пакідаем убаку.

Беларусь апынулася паміж двух цікаўных суб'ектаў, якія абодва знаходзяцца ў глыбокім крыйзісе, – паміж Расеяй і Эўропай.

У Расеі – цымяны лёс. На поўным сур'ёзе вядуцца размовы пра тое, што ёсьць велізарная рызыка развалу Расейскай Фэдэрэцыі як такой. Ёсьць велізарная проблема азіяцкай часткі Расеі – ненаселенай, самадастатковай паводле сваіх рэсурсаў і ўсё больш зарыентаванай на Кітай. Ёсьць велізарная проблема Расеі, звязаная з нафтай. Сённяшнія нафтадаляры губяць Расею – можа, нават мацней, чым губіў развал 1990-х. Супакоеная і закалыханая чарговым нафтавым дажджом, Расея прапускае шанц выправіць памылкі 1990-х; стратэгічна нічога ня робіцца для таго, каб зрабіць тэхналягічны рывок і вывесці краіну ў XXI стагодзьдзе. Нафтагазавы наркотык жахлівы! І ёсьць небяспека, ёсьць най-вялікшая рызыка, што ён можа Расею даканаць.

На беларускую мадэль, дарэчы сказаць, не дарма глядзяць вельмі многія ў Расеі. Як бы там ні было, але беларуская мадэль – гэта мадэль мабілізацыі грамадзтва. Мы існуем за кошт таго, што мы вырабляем, а не за кошт матухны-прыроды. Мы выжываем самі. Само жыцьцё прымушае нас праводзіць больш пісьменную, больш паваротлівую палітыку – у нас няма ні чарназёмай, ні «саматлораў».

«Праект Лукашэнкі» – гэта мабілізацыйны праект. І ў гэтым самы галоўны яго плюс: гэта праект разъвіцьця.

Краіна пасълядоўна прайшла этап адыходу ад прорвы, стабілізацыі і паступовага разъвіцьця. Так, яшчэ няма шпаркага разъвіцьця. Але шпаркае разъвіцьцё – наступны этап. Я спадзяюся, што ён ажыцьцяўіцца, таму што «болевыя пункты» прэзыдэнт намацвае вельмі дакладна: гаворыць пра дэбюракратызацыю дзяржавы і эканомікі. Гэта тыя істотныя мінусы, якія ў нас сапраўды ёсьць.

На гэта, праўда, можна запярэчыць, што нельга бюракратычнымі мэтадамі вызваліцца ад бюракраты. З другога боку, а якімі мэтадамі дэбюракратызаваць? Дзяржава заўсёды застаецца дзяржавай, яна заўсёды дзеянічала бюракратычнымі мэтадамі. Нават рыначныя рэформы першапачаткова праводзяцца таксама БЮРАКРАТЫЧНЫМІ мэтадамі.

Да таго ж ёсьць прыклады эканомік азіяцкіх аўтарытарных рэжыму (Сынгапур, Малаязія і іншыя). Посьпехі там навідавоку. Але заўважце! Палітычны рэжым – аўтарытарны (і больш жорсткі, чым у нас), а эканоміка – зусім не ліберальная. Зусім! У эканоміках «азіяцкіх тыграў» быў вельмі істотныя элемэнты лібералізму, але быў і вельмі істотныя элемэнты кантролю – і ўсё гэта хітра спалучалася.

Мне думаецца, прэзыдэнт Лукашэнка ідзе менавіта гэтым шляхам (натуральна, з папраўкай на нашу спэцыфіку).

Думаю, што калі б Расея многія рэчы рабіла так, як рабіць Беларусь, дык гэта быў бы для Расеі шанец. Можа нават, гэта адзіны шлях, якім Расея магла б ісці.

Але Расея працягвае кіравацца ранейшым курсам, беручы найгоршае і з сумнага досьведу СССР, і зь ня меньш сумнага досьведу 1990-х. З савецкай спадчыны сучасная Расея пакінула сабе наркатачную нафтагазавую голку (якая не дазваляе ёй зрабіць тэхналагічны рывок) і звышманапалізацыю эканомікі. А ад 1990-х захавалася кланава-алігархічная систэма (яна да таго ж яшчэ і ўмацавалася) плюс дзікае сацыяльнае расслаенне грамадзтва.

А Беларусь, аддаючы належнае СССР (і ня ладзячы танцаў на касыцах зрынутага камунізму), рушыла далей. Прэзыдэнт Лукашэнка рэальна адводзіць краіну ад самай страшнай заганы савецкай систэмы – ад татальнай сыравіннай залежнасці. Беларусь рабіць стаўку на высокі тэхналёгіі, на ваку і інфармацыю. Мы ідзем шляхам Сынгапуру і Малаязіі, а не Нігерыі і Эквадору.

Так, у нас няма прыватызацыі. І цудоўна! Няхай вырасце тое пакаленне тутэйшых бізнэсменаў, якое гатова заплаціць, а ня ўзяць задарма. Няхай прыйдуть (ня сёньня – дык заўтра, ня заўтра – дык пасльязаўтра) заходнія бізнэсмены, якія гатовы заплаціць, а не – зноў-такі! – узяць задарма. Няхай расейцы сюды прыяжджаюць і зъяжджаюць роўна столікі, колькі ім трэба, але калі яны хочуць нешта рабіць – няхай яны плацяць рэальную цену.

Чаму ніхто ў апазыцыі ня ставіць велізарныя плюсы прэзыдэнту за тое, што ён проста не аддае нейкім нягоднікам задарма тое, што ім не належыць? Мяне ўвесь час съмяшаць апазыцыянэры, якія папікаюць: «Запатрабавалі за «Белтрансгаз» несусьветную цану». А якую цану павінен быў запатрабаваць прэзыдэнт дзяржавы? Вялікую! Радуйцеся, што ён не аддаў танна. Мы павінны прэзыдэнта дзяржавы абвінавачваць і крытыкаваць тады, калі ён танна некаму нешта прадае. Калі ён спрабуе прадаць дорага – гэта вельмі добра!

Нават Юшчанка разам зь Цімашэнкай паказалі, што «Крыварожсталь» можна было прадаць у 5 разоў даражэй. Я не зьяўляюся прыхільнікам «аранжавых», але гэта цудоўная была акцыя: яна эксперыментальна даказала, што на абшарах Украіны, Расеі і, у значнай ступені, Усходняй Эўропы адбылося грандыёзнае ашуканства ўсіх чыста. Тое, што можна было аддаць за рэальнуу цану, за рэальныя гроши (няхай нават заходнім бізнесмэнам!), тое, што можна было прадаць сумленна і на адкрытых аўкцыёнах, аддалі сваім. І таму чубайсаўская ідэя, што ўласьнік паклапоціца лепш, не спрацавала. Таму што ўсё пытаньне ў тым, які ўласьнік.

Так, ўласьнік, які сам гэта стварыў, паклапоціца лепш. Так, ўласьнік, які нешта купіў і заплатіў за гэта рэальнуу цану, паклапоціца лепш. Але ўласьнік, які атрымаў задарма, – гэта працяг савецкай камуністычнай систэмы ў новых формах.

Расея пайшла натуральным шляхам эвалюцыі савецкай систэмы: намэнк-лятутра вырашила аб'явіць сябе ўладай ужо і матэрыяльна, г. зн. прыватызаваць адкрытае, чым раней яна кіравала «ад імя народу».

Бяда сёньняшняй Расеі нават ня ў тым, што справядлівасці няма ў грамадзтве. Бяда ў тым, што новыя ўласьнікі ня дзейнічаюць эфектыўна, а марнатравяць і паразытуюць на тым, чаго яны не зарабілі.

Амэрыканская ўласнасць так не вырастала. Адбываўся натуральны адбор: той, хто мог стварыць фірму, самім фактам стварэння фірмы паказваў, што ў яго мазгі працуець так, што ён можа рабіць гэтую справу. А калі вы проста аддаяце завод любому чалавеку з вуліцы (ці бандыту, ці былому чыноўніку) – што ён зробіць з гэтай уласнасцю? Вельмі мала добрага, таму што ён не прыстасаваны да гэтага.

І ў Pacei, і ўва Ўкраіне прыйшло вельмі шмат такіх вось непадрыхтаваных і напаўпадрыхтаваных людзей. Яны выдатна ўмелі захопліваць нешта, але ня ўмелі аб ім паклапаціца. Людзі, якія зараблялі б гэта ўсё самі, былі б на парадак больш эфектыўныя. Ці заходнія ўласьнікі, якія б заплацілі рэальную цану, яны таксама былі б на парадак больш эфектыўныя.

Таму нам няма чаму вучыцца ў Pacei.

Мы ў вельмі складаным становішчы – паміж старой Эўропай і цяжка хворай Расеяй. А таму наша тактыка можа быць толькі адной – сытуацыйнасць: штодня глядзець, што выгадна нашай дзяржаве. Так дзейнічае Лукашэнка. Пазыцыя абсалютна разумнага прагматызму!

На злом галавы ісьці туды ці сюды нам нельга! Юшчанка абсалютна ня мае раціі, калі гаворыць: «Украіна пойдзе ў Эўропу». Для таго каб Украіне ісьці ў Эўропу, ёй трэба зрабіць шлях даўжынёй гадоў у дзесяць-пятнаццаць мінімуму, можа больш. Усе кажуць, што гэта складана, доўга і г. д. Але ня гэта галоўная праблема.

Я пастаўлю пытаныне па-іншаму: а якой будзе Эўропа да гэтага часу?

Эта памылка шмат якіх палітыкаў. Людзі разважаюць статычна, але мы жывем не ў каменным веку і не ў сярэдневякоўі. Съвет мяньяецца вельмі хутка: на працягу ня тое што пакаленінёу, а за пяць-дзесяць гадоў ён можа зьмяніцца кардынальна. Зьмяніцца можа ўвогуле ўсё цалкам.

Мы ж усе хочам стабільнасці і прадказальнасці. І хочам будаваць пляны на гады наперад. Гэта галоўная супяречнасць сучаснага чалавека. Гэта жахлівая супяречнасць паміж прыродай чалавека (які часта імкнецца да спакою) і шалёна імклівым тэмпам спароджанай ім цывілізацыі, сутнасць і дух якой – гэта дынаміка, зъмены. Тут ўсё робіцца дзеля зъменаў, тут ўсё мяньяецца. І чалавек не пасыпявае. Можа, некалі гэтая калясальная супяречнасць разродзіцца нейкім велізарным катаклізмам для ўсёй нашай цывілізацыі.

Мы ўсё ня можам прызвычайніца да гэтага тэмпу, нам ўсё хочацца збудаваць нейкія доўгатэрміновыя прагнозы. Але паступова мы ўступаем у пэрыяд, калі доўгатэрміновыя прагнозы ўвогуле будуць немагчымыя.

Як можна намеціць цэль у абсалютным тумане? Больш правільна – рухацца «ў межах бачнасці». І толькі ў межах бачнасці. І не загадваць на гады наперад.

Савецкі Саюз гэта, дарэчы, і загубіла: вельмі любілі загадваць на далёкія пэрспэктывы і не прадбачылі ўласнай пагібелі.

KAMUNIKAT.org